

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

ISSN: 2992-8902

Digital
Object
Identifier

INTERNATIONAL
STANDARD
SERIALS
NUMBER
SYSTEM-CENTRE

74-91 XALQARO DARAJA

MAXSUS SON, 2024

IJTIMOIY, IQTISODIY, SIYOSIY, ILMIY, OMMAKOP JURNAL

2024-YIL 18-19-APREL

**"RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA AGROIQTISODIYOT VA
BUXGALTERIYA HISOBINING DOLZARB MUAMMOLARI VA
ULARNING YECHIMLARI" PROFESSOR NURILLA SULAYMONOVICH
SANAYEV TAVALLUDINING 85 YILLIGIGA BAG'ISHLANGAN**

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

SAMARQAND DAVLAT VETERINARIYA MEDITSINASI,
CHORVACHILIK VA BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI, 2024

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 678 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 19-aprel kuni ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Benazir ustozni yod etib	10
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti jamoasi	
Qishloq xo'jaligi taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlari.....	12
Yunusov Xudaynazar Beknazarovich	
Agroklasterlarda biznes jarayonlari moliyaviy natijalari hisobini takomillashtirish	14
Alikulov Abdimo'min, Koshkaldal Irina	
Assessment of the ESG rating of banks.....	19
Ruziyeva Elvira, Eshmuradov Ulugbek	
Contract Preferences of Smallholders: Evidence From a Study on Potato Production in Uzbekistan	24
Sanaev Golib, Sanaeva Rakhima, Nurullaev Ulmasjon, Nurullaeva Bakhora, Sanaev Anvar	
Taxation Systems in the Agricultural Production Sphere in the Context of Resistance to Shadow Economy	34
Koshkaldal Iryna, Dombrovska Olena, Alikulov Abdimumin	
Factors Influencing Farmers' Cooperation in Irrigation: A Study of Samarkand Province, Uzbekistan	39
Tadjiev Abdusame Abduxamidovich	
Xalqaro standartlar asosida qishloq xo'jaligida kapital qo'yilmalar hisobi hamda hisobotlarini takomillashtirish.....	43
Xasanov Baxodir Akramovich, Egamberdiyeva Salima Rayimovna, Raxmatov Jonibek Ismoil o'g'li	
Tijorat banklarida ichki auditida muhimlik va auditor riski masalalari.....	50
Ibragimov Abdugapur Karimovich, Qo'ldoshev Dilshod Melixurozovich	
Agroklasterlar ichki sotish jarayonida transfert baholarni belgilashni tashkiliy-uslubiy jihatlari	57
Eshmuradov Ulug'bek Tashmuratovich	
Auditda regression tahlilni qo'llashning xususiyatlari	64
Tajekeev Ziyatdin Kobeyisovich	
Uzumchilik fermer xo'jaliklarida ishlab chiqarish xarajatlari hisobini takomillashtirish.....	67
Ibragimov Mansur Mardonovich	
Xalqaro standartlar asosida qishloq xo'jaligida aktivlarni tasniflash, ularning hisobi va hisobotini takomillashtirish.....	71
Egamberdiyeva Salima Rayimovna	
The Place of Digitalisation in the Rural Areas Development of Ukraine.....	76
Riasnianska A. M., Kniaz O. V.	
Yalpi ichki va hududiy mahsulotning ko'payishida faol tadbirkorlikning o'rni	79
Salamov Ibroxim, Kudratov Rizo Turdibayevich, Nazarova Maryam Sharipovna	
Inflyatsion targetlash rejimining pul-kredit siyosatini amalga oshirishdagi ahamiyati	84
Fayziyev Oybek Raximovich	
Asalarichilikning qishloq xo'jaligi iqtisodiyotidagi o'rni va uni rivojlantirish istiqbollari.....	89
Alikulov Abdimo'min Ismatovich, Ishturdiyev Hasan Abdigapparovich	
Uzumchilik majmuining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi va uning tamoyillari.....	94
Boltayev Nazarbek Narzullayevich	
Mintaqaviy klasterning xususiyatlari.....	98
Urdushev Hamrakul	
Considerations for Bolstering Entrepreneurship in the Evolution of the Domestic Economy	102
Shadiyeva Gulnora Mardiyevna	
Chorvachilik tarmog'ida ishlab chiqarish samaradorligini oshirish imkoniyatlari.....	107
Kudratov Rizo Turdibayevich, O'roqov Feruz Ibodullayevich	
Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirishning hududiy jihatlari	112
Kazakova Zulayho Salaxiddinovna, Nazarova Maryam Sharipovna	

Yalpi ichki mahsulot va uni hisoblashni takomillashtirish yo'llari.....	117
Xalmurzaev Mansur, Abdushukurov Xondamir	
Qishloq xo'jaligi korxonalarida tovar-moddiy qiymatliklar hisobini takomillashtirish yo'nalishlari.....	122
Raximova Umida Rabbimovna	
Mamlakatimiz agrar tarmog'ida innovatsiyalarga asoslangan tadbirkorlikni rivojlantirish.....	127
Olimova Nodira hamrakulovna	
Banklarda ichki auditni xalqaro audit standartlari asosida takomillashtirish.....	131
Rizayev Nurbek Qodirovich, Boymatova Chinora Ilxomovna	
Agroklastarlarda asosiy vositalarni modernizatsiyalash va ta'mirlash xarajatlari hisobini takomillashtirish.....	137
Alikulov Abdimo'min Ismatovich, Ibodullaev D., Abdushukurov Xondamir Botiraliyevich	
Davlat budjetida boshqaruv xarajatlarini moliyalashtirishni takomillashtirish yo'llari va xarajatlarining optimallashtiruv muammolari.....	142
Narziyeva Guzal Baxtiyorovna	
Bandlikni ta'minlash va kambag'allikni qisqartirishni yuzaga keltiruvchi sabablar hamda ularning yechimi.....	146
Ahmatova Qunduzbonu Asliddinovna, Sunnatullayev Musurmon Sunnatullo o'g'li, Salamov Ibroxim	
Global iqtisodiy rivojlanish sharoitida yashil iqtisodiyot muammolari	151
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Musurmonov Nodirbek Ahmadovich	
Menejer boshqaruvida boshqaruv mehnati va guruhlar dinamikasi	155
Xasanova Sitara Islamovna	
G'allachilik klasterlarida buxgalteriya hisobi shakllarini takomillashtirish.....	158
Yuldashev Sherali Xaitovich	
Современность услуг агропромышленного комплекса в условиях инновационной экономики положение дел	163
Тураев Баходир Хатамович, Рузиев Хамрокул Жураевич	
Влияние внешних факторов на эффективность производства животноводства.....	170
Хамдамова Насиба Аблакуловна	
Banklarda ichki auditni rejalashtirish masalalari.....	173
Ibragimova Iroda Rashid qizi, Safarov Abdumajit Abdixamidovich	
The Importance of Digital Technologies in the Development of Agriculture.....	179
Rabbimov Elbek Abdulloyevich	
Yakka tartibdagi tadbirkorlarni soliqqa tortish o'zini o'zi band qilishni davlat tomonidan tartibga solish shakli sifatida.....	182
Pardayeva Ozoda Mamayunusovna, Javmanov Jamshed Abdusamatovich	
O'zbekiston pensiya tizimida pensiya hisoblash va to'lashni rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribasini uyg'unlashtirish.....	186
Xasanov Baxodir Akramovich, Nurmanov Din-Axmed Tileubayevich	
Uzumchilik mahsulotlari eksportini oshirish omillari	193
Ibragimov Mansur Mardonovich	
Korxonalarning xo'jalik faoliyati hisobining mohiyati, ahamiyati va hisob turlari.....	196
Ishturdiyev Hasan Abdigapparovich, Tilabov Shohruh Baxriddin o'g'li, Irisboyev Raxmatilla Shavkat o'g'li	
Raqamli iqtisodiyotning o'zbekistondagi holati va uning rivojlanish istiqbollari	200
Kazakova Zulayho Salaxiddinovna, Abdullayev Sanjar Sayfiddin o'g'li, Sunnatullayev Musurmon Sunnatulla o'g'li	
Fermer xo'jaliklar faoliyatida investitsiyalarning o'rni.....	204
Nomozova Mahliyo Mamirjon qizi, Yuldashev Muhammad Utkir o'g'li, Solijonova Diyora Xaydarali qizi, Saydullayev Akbarali Akram o'g'li, Urazov Jamshidjon Sa'dullayevich	
Raqamli iqtisodiyotning o'rni va joriy etishdagi imkoniyatlari.....	209
Salamov Ibroxim, Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Ummatov Begzod Ikrom ugli, Bekpolatov Sultonxon Sherzod ugli	
Raqamli iqtisodiyot sharoitda asosiy vositalarni hisobga olishni takomillashtirish.....	214
Xatamov Kobil Xayriyevich, Sodiqov Xayrulla Sattorovich	
Improving Cost Accounting for Sales of Agricultural Products in Farms	218
Abdimumin Alikulov, Ulugbek Eshmuradov, Khondamir Abdushukurov	

Servis korxonalarini raqamli iqtisodiyotga o'tkazishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish	224
Kurbanova Raxima Jamshedovna	
Raqamli iqtisodiyotning bugungi kundagi holati.....	228
Nurmanov Sherzod Xujayarovich, Eshimova Gulandom Botir qizi, Daniyarov Xurshid Baxtiyarovich	
Qoramolchilikda ozuqa ta'minotini yaxshilash yo'llari	233
Nurullayev Ulug'bek Uytalovich, Urazov Jamshidjon Sa'dullayevich	
Meva-sabzavotchilik klasterlarida faol tadbirkorlikning iqtisodiy samaradorlikni oshirishdagi o'rni	236
Ibroxim Salamov, Roziyeva Gulxayo Chorievna	
Qishloq xo'jaligini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	242
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Isaxonov Shaxzodjon Nurali o'g'li	
O'zbekiston chorvachiligidagi muammolar va ularning yechimi.....	246
Xudoyberdiyeva Marifat Umarovna, Xamdamova Nasiba Ablakulovna, Esirgapov Diyor Akramovich, Ulmasov Tohir Suvonqulovich	
Qishloq xo'jaligi iqtisodiyotini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning o'rni va ahamiyati	249
Kazakova Zulayho Salaxiddinovna, Ulmasov Amirxon Rasul o'g'li, Botirov Bekzod Ulug'bek o'g'li	
Механизмы и инструменты финансирования малых и средних сельскохозяйственных предприятий (На примере Центральноазиатского региона).....	253
Худойбердиева Асила	
Agroklastarlarda kapital qo'yilmalar hisobini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish masalalari.....	259
Irisboyev Rahmatillo Shavkat o'g'li, Jo'rayeva Diyora Olimjonovna, Eshmuradov Ulug'bek Tashmuratovich	
Milliy iqtisodiyotda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rolini oshirishning ustuvor yo'nalishlari	265
Saidxonov Akmalxon	
Improving Accounting and Auditing of Inventories in Agricultural Clusters	269
Raximova Umida Rabbimovna	
Maishiy xizmatlar sohasining rivojlanish tendensiyalari va kambag'allikni qisqartirishdagi o'rni.....	272
Rajabov Navruzbek Azimjonovich	
Chorvachilik tarmog'ida mahsulotlarni qayta ishlash samaradorligini oshirish imkoniytlari	277
Salamov Ibroxim, Nurmanov Sherzod Xujayarovich, Hotamov Adhamjon Asqarjon o'g'li	
Порядок применения и актуальность международных стандартов финансовой отчетности в деятельности коммерческих банков и предприятий	282
Нарзиева Гузал Бахтиёровна, Хомидов Асилбек Отабек угли, Асомиддинов Хусан Асомиддин угли, Болтабаев Диёрбек Омондурди угли	
Savdo korxonalarida segmentar hisobning o'rni va ahamiyati	286
Mardonov Mamed Shavkatovich, Bobomuradova Sarvinov Ziyadullayevna	
Livestock Development Problems and Prospects in Uzbekistan	289
Khamdamova Nasiba Ablakulovna, Ulmasova Oyul Bakhtiyarovna, Xudayberdiyeva Marifat Umarovna	
Понятие и учет капитальных вложений в агрокластерах.....	292
Жураева Диёра Олимджановна	
Xizmat ko'rsatish korxonalarini innovatsion modernizatsiyalashda iqtisodiy samaradorlikni hisoblash metodini takomillashtirish	297
Kurbanova Raxima Jamshedovna, Umurzoqova Sevinch Karim qizi	
Tarmoq mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotishda innovatsion texnologiyalarni qo'llashning iqtisodiy samaradorligi	301
Nazarova Maryam Sharipovna, Kazakova Zulayho Salaxiddinovna	
Maishiy xizmatlar sohasini tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirishda raqamli innovatsion texnologiyalarning roli va ahamiyati	304
Quliyev Begimqul Melikovich	
O'zbekiston iqtisodiyotining rivojlanishi va iqtisodiy o'sish uchun barqaror investitsiya muhitini ta'minlash masalalari.....	308
Raximova Umida Rabbimovna, Elmurodova Dilnoza Farxodovna	

Biznesni qo'llab-quvvatlashda iqtisodiy-ijtimoiy holatni yaxshilash imkoniyatlari	311
Salamov Ibroxim, Janibekov Faxriddin Beknazarovich, Ulmasova Oygul Baxtiyorovna, Xudayberdiyeva Marifat Umarovna	
G'alla urug'chiligida boshlang'ich hisob va ichki nazoratni takomillashtirish	315
Yuldashev Sherali Xaitovich, Yusupov Uchqun, Zokirov Behruz	
Baliqchilik xo'jaliklarini rejalashtirishning ahamiyati va bosqichlari.....	318
Dosmuratova Shaxista Kengashovna	
"Yashil" iqtisodiyot: konsepsiyaning shakllanishi va asosiy kategoriyalari.....	321
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Toshpulatova Kamola Xurshed qizi	
Sutchilik yo'nalishidagi xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatida marketing elementlaridan foydalanish	324
Urazov Jamshidjon Sa'dullayevich	
Biznes jarayonlarida "xarajat" va "tannarx" kategoriyalarining nazariy jihatlar.....	328
Xondamir Abdushukurov, Ulug'bek Eshmuradov	
Перспективы развития бухгалтерского учета и аудита на основе международных стандартов.....	333
Рахимова Умида Раббимовна, Асомиддинов Хусан Асомиддин угли, Болтабаев Диёрбек Омондурди угли, Хомидов Аслбек Отабек угли	
Asosiy vositalarni hisobga olishning xalqaro va milliy standartlarda aks ettirishning farqli jihatlar.....	336
Xatamov Kobil Xayrievich, Turabaeva Ozoda Ilxambekovna	
Qishloq hududlarida ekoturizm maskanlarining turistik salohiyati va sig'imi tahlili.....	340
Abduraxmanova Aqida Fayzulla qizi, Xoshimova Sevara Bahromovna, Sayfullaev Umidulla Fazliddin o'g'li	
Chorvachilik tarmoqlarida otchilik infratuzilmasining hozirgi holati va istiqboldagi iqtisodiy samaradorligini oshirish imkoniyatlari	346
Salamov Ibroxim, Nurmanov Sherzod Xujayarovich, Tursunov Alpomish Amanovich, Yo'ldoshev Raxim Nuriddin o'g'li	
Qishloq xo'jaligi klasterlari va fermer xo'jaliklari faoliyatida raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari.....	351
Nasimjon Babayev, Dilorom Yorbekova, Umidullo Fayzullayev	
Agroklasterlarda biznes jarayonlari sotish hisobini takomillashtirish	354
Abdunazarova Sevinch, Aliqulova Zebuniso, Eshmuradov Ulug'bek Tashmuratovich	
Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida qishloq xo'jalik ishlab chiqarishining samaradorligi	360
Kudratov Rizo Turdibayevich, Abduxaliqova Farangiz Abduxoliq qizi	
Increasing Efficiency of Catering Enterprises Through Modernization.....	365
Kurbanova Rakhima Jamshedovna	
Chorvachilik majmuasi infratuzilmasi va uni rivojlantirish	369
Nurmanov Sherzod Xujayarovich, Aslonov Xotamjon Sharibboy o'g'li	
Davlat-xususiy sherikchiligini rivojlantirishda klasterlarning ahamiyati	373
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Raxmatullayev Sherzod Mexriddinovich	
Studying the Features of Innovative Development in The Agricultural Sector of the Economy.....	377
Yorbekova Dilorom Muxammadkulovna	
Chorvachilikda klasterlashning ayrim masalalari.....	380
Urdushev Hamrakul, Mavliyanov Majid Tuychiyevich	
Issues of Development of "Green Economy" in the Context of the Actualization of the Problem of Ecology and Climate Change.....	385
Mukhayyo Dustova	
Xizmatlar sohasi rivojlanishining aholi turmush darajasiga ta'siri.....	390
Xudoyberdiyeva Marifat Umarovna	
Baliqchilik xo'jaliklarini rivojlantirish prognozini ishlab chiqish masalalari	393
Dosmuratova Shaxista Kengashovna	
Mahalliy soliqlar va mahalliy yig'implarning iqtisodiy mohiyati.....	396
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Asomiddinov Husan Asomiddin o'g'li	
Turizm korxonalari hisob siyosatini shakllantirish	400
Ibragimov Mansur Mardonovich	

Korxonalarda moliyaviy holatini ifodalovchi ko'rsatkichlar tahlili	404
Isturdiyev Hasan Abdigapparovich, Tilabov Shohruh Baxriddin o'g'li, Yusupova Ergashoy	
Innovatsiya, innovatsion iqtisodiyot atamalarining mohiyati va ulardan samarali foydalanish yo'llari.....	408
Xudoyberdiyeva Marifat Umarovna, Boyjigitov Kamronmirzo Sobirjon o'g'li, Obloberdiyev Shuxrat Sharof o'g'li	
The Processing Indicators of Livestock Products on the Basis of Economic Statistical Models	411
Yorbekova Dilorom Muxammadkulovna, Hotamov Adhamjon Asqarjon o'g'li	
Paxta-to'qimachilik klasterlarida tola ishlab chiqarish xarajatlari tahlili	414
Alikulov Abdimo'min Ismatovich, Farangiz Rustamova	
Meva-sabzavotchilikni rivojlantirishda klaster yondashuvining afzalliklari	419
Eshankulov Sirojiddin Xakimovich	
Prospects for Leaving the Population Out of Poverty	424
Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Radjabov Navruzbek Azimjonovich, Uralov Baxtiyor Maxmudovich, Fayzullayev Umidullo Xayrullo o'g'li	
Tijorat banklarida korrupsiyaga qarshi kurashishning kompayens nazorati usullarini takomillashtirish.....	429
Sultonov Abrorbek Umarali o'g'li, Axmedov Shuxrat Xikmatullayevich	
Segmentar va moliyaviy hisobot tuzishda xo'jalik yurituvchi subyektlar mulkini baholashning metodologik muammolari	435
G'olibjon Alikulov	
Raqamli iqtisodiyotga o'tish orqali yashirin iqtisodiyotni jamiyatga ta'sirini kamaytirish	439
Uralov Baxtiyor Maxmudovich, Abdusalomov Farruh G'ayrat o'g'li	
Sustainable Farming Futures: the Economic Need of Climate Change Program in Uzbekistan.....	443
Akhmadjon Nurullaev, Sanayeva Raxima Amirqulovna, Visola Khasanova, Bakhora Nurullaeva, Anvar Sanaev	
Problems and Prospects of Cadastral Valuation of Land Resources in the Republic of Kazakhstan	447
Berdimurat Nazimgul, Bassybekova Zh.B.	
Значение цифровизации в сельском хозяйстве	451
Сыздықова Азиза Оралбайқызы, Сапарова Айнура Алпамысовна	
Xizmatlar sohasi samaradorligini oshirish masalalari	456
Mirzayev Qulmamat Jonuzakovich, Mardanova Mohidil Otabek qizi, Mirzayev Azzamjon Jonuzokovich	
Aholini o'z-o'zini bandlikka jalb qilish orqali ishsizlik darajasini pasaytirish.....	461
Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Jo'rayev Sherali Anor o'g'li	
Innovatsiyani joriy qilishning fermer xo'jaliklari daromadlariga ta'siri	465
Eshboyev Diyorbek Yo'ldosh o'g'li, Sinayev Sherali Islom o'g'li, Ismoyilov Azamat Isroyilovich	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga muvofiq daromadni tan olish masalalari.....	471
Kozimjonov Abrorbek	
O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning yutuqlari va muammolari.....	475
Ochilova Mohigul Toshtemir qizi	
Soliq ma'murchiligida raqamli iqtisodiyotning ahamiyati va uning ilmiy-nazariy asoslari tahlili	479
Uralov Baxtiyor Maxmudovich, Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Holmirzayev Sardor Ravshan o'g'li, Tursinaliyev Abdulaziz Shokirjon o'g'li	
O'zbekistonda davlat xizmatlari ko'rsatish milliy tizimini rivojlanishi: xronologik tahlil.....	484
Hasanov Habibullo	
Chorvachilikning mamlakat iqtisodiyotidagi ahamiyati va uning rivojlanishi.....	488
Xamdamova Nasiba Ablakulovna, Tirkashev Farxod Mahmudovich, Sayfullayev Akbar Xoljigit o'g'li, Erkinov Samandar Maxmudovich	
O'zbekiston chorvachiligiga oid FAO ma'lumotlari haqida	493
Pardayeva Kamola	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga muvofiq xaridorlar bilan tuziladigan shartnomalar asosida tushumni hisobga olishning ahamiyati	498
Norbekov Davron	
Paxtachilik klasterlarida ishlab chiqarishga ta'sir etuvchi omillarning tahlili	502
Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Abduraxmonov Orifbek Odiljon o'g'li	

Raqamli iqtisodiyotning zamonamizdagi bugungi o'rne	506
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Zarmaxmatov Nomojjon Baxodir o'g'li	
Improving Cost Audit in Innovation Activities	510
Mustafoev is the son of Akbar Mustafa	
Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotni mxs asosida transformatsiya qilish zaruriyati	514
Xolmurodov Otabek	
Klasterlarni tashkil etishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari va ularning mamlakat iqtisodiyotida tutgan o'rne	521
Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Homidov Aslbek Otabek o'g'li, Asomiddinov Husan Asomiddin o'g'li, Boltayev Diyorbek Omondurdi o'g'li	
Soliq imtiyozlarini nazariy asoslash va huquqiy tartibga solish	526
Uralov Baxtiyor Maxmudovich	
Sug'urta shartnomalari va sug'urta majburiyatlari hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida takomillashtirish	531
Ochilov Ilyos Keldiyorovich	
Обеспечение привлекательности инвестиции коммерческих банков	537
Назаров Килич Холмурадович, Нафасов Шохрухбек Хошимович	
O'zbekistonda tashqi savdoning rivojlanishi va muammolari	539
Xudayberdiyev U.	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnatga haq to'lashning nazariy jihatdan tashkiliy-iqtisodiy asoslari	542
Rajabov Navruzбек Azimjonovich, Toshmurodova Dilbar Muzaffar qizi	
Human Capital in Education	546
Ibragimov Mansur Mardonovich, Ergashev Olloyor	
Qishloq joylarida xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish hamda o'zini o'zi band qilish orqali ishsizlikni kamaytirishning nazariy asoslari	551
Jo'rayev Sherali Anor o'g'li, Abdikarimov Nazirbek Odil o'g'li, Uralov Baxtiyor Maxmudovich	
Uchqora uzumi-mayizini yetishtirishning iqtisodiy samaradorligini oshirish imkoniyatlari	555
Salamov Ibroxim, Kudratov Rizo Turdibayevich, Janibekov Faxriddin Beknazarovich	
Moliyaviy natijalarning tavsifini takomillashtirish	561
Yusupova Farizabonu Zarifovna	
Kambag'allik va uni qisqartirish yo'llari	564
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Do'stiyorov Mirabbos Erkin o'g'li	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida aholi turmush darajasini oshirishda xizmat ko'rsatish sohasining ahamiyati	568
Xolmurodov Otabek	
O'zbekistonda aholi turmush darajasi va daromadlarining o'ziga xos xususiyatlari	570
Rajabov Navruzбек Azimjonovich, Uralov Baxtiyor Maxmudovich, Saidmurodov Sardor Mirsalohovich	
SWOT-анализ конкурентоспособности национального туризма в Узбекистане в условиях преодоления последствий пандемии	574
Ochilova Mohigul Toshtemir qizi, Abduzoirov Sarvarbek	
Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va aholi turmush darajasini yanada yaxshilashda iqtisodiy samaradorlikni oshirishning ahamiyati	577
Salamov Ibroxim, Kudratov Rizo Turdibayevich, hamdamova Nasiba Ablakulovna	
Jahon iqtisodiyoti va xalqaro savdo munosabatlari	582
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Xo'jaqulov Inomjon Rustam o'g'li	
Xizmat ko'rsatish sohasini raqamli iqtisodiyot sharoitiga mos rivojlantirishning ayrim masalalari	586
Mirzayev Qulmamat Jonuzakovich, Sherzodova Diyora Sherzod qizi	
Turistik destinatsiyalarni rivojlantirish orqali turistik zonalarini takomillashtirish	589
Raxmonov Siyovush Turob ug'li, Ochilova Mohigul Toshtemir qizi	
Ivermektin, kloxantel, iversantapulus dori vositalarining marketing tahlili	592
Raxmadullayev Humoyun Rashid o'g'li, Farmonov Nizom, Salamov Ibroxim	
Цифровая оптимизация для экологической безопасности в агропромышленном комплексе	597
Юнусов Худайназар Бекназарович, Сафарова Лола Улмасовна	

Смысловой – системный анализ процессов обработки плодов и овощей энергии начального импульса.....	602
Курбанов Жамшед Маджидович, Курбонова Мадина Жамшедовна	
Формирования алгоритма расчета эффективности транспортно-логистической системы поставок грузов.....	605
Кубаев Улугбек	
Роль и потенциал севооборота в создании устойчивых и экологически чистых систем в сельском хозяйстве на основе цифровизации	611
Юнусов Худайназар Бекназарович, Сафарова Лола Улмасовна	
Qoramollar uchun ozuqa ratsionini tuzishda innovatsion yondashuv	617
Mavlyanov Majid Tuychiyevich	
Landshaft bog'dorchilikni rivojlantirishda autocad dasturining o'rni.....	624
Ravshanov Sanjar Tolibjonovich, Sulaymonov Mirobid Abduxolikovich	
Aniq qishloq xo'jaligida o'zgaruvchan me'yorlarni qo'llash	628
Akbarov Husan O'zbekxonovich, Bekzod Qudratov	
Raqamli iqtisodiyotda neyron tarmoqlaridan foydalanishning ahamiyati	634
Otoboyeva Aziza Shakirovna	
Iqtisodiy masalalarni tahlil qilish, me'yorlash, rejalashtirish, baholash hamda bashorat qilishda korrelyatsiya va regressiya usuli	637
Aktamova Vasila Uktamovna, Axtamova Umida O'ktam qizi	
Iqtisodiy ekonometrik modelni tuzish hamda avtokorrelyatsiya mavjudligini aniqlash	641
Raximov Abdulaxad Nematovich	
O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirishda agrovoltaiika texnologiyasini qo'llash istiqbollari	646
Berdiyev G'ayrat Ibragimovich, Eshpulatov Dostonbek Baxodir o'g'li, Malikova Sevinch Telman qizi	
Развитие системы цифровизации в сельском хозяйстве и в народной медицине	650
Рахмонов Фариз Зафаржонович, Мухиддинова Сабрина Мунисовна, Усманова Лайло Рахматуллаевна, Рахмонова Хабиба Нуруллаевна	
Raqamli iqtisodiyot fanlarini o'qitishda zamonaviy pedagogik metodlar va virtual onlayn kurslardan foydalanish.....	653
Sulaymonov Mirobid Abduxolikovich	
Qishloq xo'jaligini boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari	656
Ravshanov Sanjar Tolibjonovich	
Ekin maydonlari tuproqlarini tahlil qilish va boshqarishda sun'iy intellekt tizimlaridan foydalanishning o'rni..	660
Otoboyeva Aziza Shakirovna, Artikov Farxod Sayfiddinovich, Usanov Yoqub Dilmurod o'g'li	
О некоторых нестандартных способах решения иррациональных уравнений	664
Актамова Василя Уктамовна	
Корхоналарни тугатишнинг норматив ва ташкилий-услугий таъминотини такомиллаштириш	666
Дусмуратов Раджапбай Давлатбаевич	
Юридик шахсларни тугатишнинг норматив-ҳуқуқий таъминоти.....	670
Давлетов Икрам Рахимберганович	
Саноат корхоналарида мулкый муносабатларни тартибга солишнинг илмий назарий асослари.....	674
Бобобеков Эргаш Абдумаликович	

SUG'URTA SHARTNOMALARI VA SUG'URTA MAJBURIYATLARI HISOBINI MOLIYAVIY HISOBOTNING XALQARO STANDARTLARI ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

Ochilov Ilyos Keldiyorovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, "Buxgalteriya hisobi"
kafedrası professori, iqtisodiyot fanlari doktori

Annotatsiya: Maqolada sug'urta shartnomasi majburiyatlari tushunchasi, mohiyati va roli hamda sug'urta kompaniyasi faoliyatining natijalari ta'siri ko'rib chiqiladi, shu bilan birga sug'urtalanuvchi shaxsning e'tibor qaratishi lozim bo'lgan shartlari o'rganilib, ochib beriladi. Fuqarolarning sug'urta shartnomasi bo'yicha majburiyatlar tushunchasi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Sug'urta majburiyati, fuqarolarning sug'urta shartnomasi, majburiyat, majburiyatlari turlari, majburiyatlar dinamikasi.

Abstract: The article examines the concept, essence and role of the obligations of the insurance contract and the impact of the insurance company's policy on the results, at the same time opens up the conditions under which the insured shall pay attention. The concept of obligations under the insurance contract of citizens was considered.

Key words: insurance liability, insurance contract of citizens, obligations, types of obligations, dynamics of obligations.

Аннотация: В статье рассматриваются понятие, сущность и роль обязательств по договору страхования, а также влияние на результаты деятельности страховой компании, при этом раскрываются и раскрываются условия, на которые следует обратить внимание страхователю. Было рассмотрено понятие обязательств граждан по договору страхования.

Ключевые слова: страховое обязательство, договор страхования граждан, обязательство, виды обязательств, динамика обязательств.

KIRISH

Mamlakatimizda bugungi raqamli iqtisodiyot sharoitida barcha sohalarda tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Har bir sohada bugungi globallashuv jarayonida sifatli va raqobatbardosh tizim yaratish bo'yicha amaliy ishlar davom etmoqda.

Xususan, buxgalteriya hisobi va hisobotini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS)ga muvofiqlashtirish bo'yicha qator samarali ishlar amalga oshirilmoqda hamda moliyaviy hisobotlarni tuzishning umumqabul qilingan qoidalari – moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarini qo'llashni taqozo etmoqda. "...biz xalqaro doiraga, jahon bozoriga intilayotgan ekanmiz, faoliyatimiz ham xalqaro darajaga mos bo'lishi lozim. Mazkur qarorda yurtimizda faoliyat yuritayotgan davlat sektorlarida buxgalteriya hisobining xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha yo'l-yo'riq va ko'rsatmalar berilgan..."^[8]

Sug'urta majburiyati (sug'urta to'lovi) – sug'urta shartnomasining shartlaridan kelib chiqadigan sug'urtalovchining sug'urta shartnomasi shartlariga muvofiq belgilangan pul miqdorini sug'urta qildiruvchiga yoki uning foydasiga sug'urta shartnomasi tuzilgan shaxsga oldindan belgilangan hodisa yuz berganda to'lash majburiyatidir.

Iqtisodiy hayot haqiqati sifatida sug'urta majburiyati uchta holatdan kelib chiqqan holda ko'rib chiqilishi kerak:

birinchidan, majburiy sug'urta munosabatlarning huquqiy shakllarini aks ettiruvchi yuridik holat;

ikkinchidan, sug'urta majburiyatining ma'nosini belgilaydigan iqtisodiy holat, bu sug'urta qildiruvchidan olingan kredit sifatida (haqiqiy to'lash paytigacha) ushbu operatsiyani bajarish samarasi va sug'urtalovchining biznes jarayonlaridagi rolini aniqlash bilan;

uchinchidan, moliyaviy hisobotda aks ettirish uchun sug'urta to'lovlarining huquqiy va iqtisodiy mazmunini birlashtirgan buxgalteriya hisobi bilan.

ADABIYOTLAR SHARHI

Iqtisodiy nuqtayi nazardan sug'urta majburiyatlari sug'urta tashkiloti tomonidan olingan yoki olinishi mumkin bo'lgan (sug'urta qildiruvchiga to'lanadigan qarzarlar) kredit miqdorini va uni tashkil etuvchi pul oqimlarini aks ettiradi.

Sug'urta tashkilotlarida moliyaviy hisobotlarni tashkil etishning dolzarb masalalari, muammolar va ularning yechimlari bir qator olimlarning ilmiy ishlarida va adabiyotlarda o'z aksini ko'rsatgan. Afsuski, iqtisodchilar o'rta-sida sug'urta tashkilotlarida moliyaviy hisobotlarni tashkil etishning dolzarb masalalari, muammolar va ularning yechimlari haqida umumiy tushuncha yetarli darajada mavjud emas.

Tadqiqot mavzusi doirasida sug'urta tashkilotlarida moliyaviy hisobotlarni tashkil etishning dolzarb masalalari, muammolar va ularning yechimlari mohiyatini va maqsadini, chuqur tahlil qilishni talab etadi.

Sug'urta tashkilotlarida moliyaviy xisobotlarni tashkil etishning dolzarb masalalari, muammolar va ularning yechimlarini tadqiq etish borasida bir qancha ilmiy izlanishlar olib borilmoqda.

Sug'urta tashkilotlarida moliyaviy hisobotlarni, moliyaviy holatini, jumladan, to'lov qobiliyati va barqarorligini tahlil qilish masalalarini Rossiya olimlaridan, xususan, Vinnikova I.S., Kulikov S.V., Jilyakov D.I., Zaretskaya V.G., Shvetsova I.N., Pashkevich M.A., Petrova V.I., Uvarova A.Ya., Astafurova I.S., Boldireva M.M., Pargo O.V. kabi olimlarning ishlarida ko'rib chiqqanlar, O'zbekistonlik iqtisodchi olimlar va mutaxassislar tomonidan sug'urta tashkilotlarida moliyaviy hisobotlarni va moliyaviy tahlil qilish bilan bog'liq ba'zi jihatlarini Xodjayeva M.X., Shirinov S.E., Ochilov I.K., Shohazamiy Sh.Sh., Alimov B.B. Xaqberdiyev B.O' va Sunnatov Y.U.lar tomonidan nazariy hamda amaliy jihatlarini o'rganishgan.

S.N.Tashnazarov konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotni tuzish va taqdim qilish jarayonida "... 5 ta paket standart" tarkibiga kiruvchi standart hisoblanadi va ularning birining qo'llanilishi boshqasining ham qo'llanilishini taqozo qiladi: "Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot" to'g'risidagi 10-son MHXS, "Qo'shma faoliyat" to'g'risidagi 11-son MHXS, "Boshqa kompaniyalarga qatnashish hissasi to'g'risidagi axborotlarni ochiqlash" to'g'risidagi 12-son MHXS, "Alohida moliyaviy hisobot" to'g'risidagi 27-son BHXS (IAS), "Assotsiatsiyalashgan kompaniyalarga investitsiyalar va qo'shma korxonalar" to'g'risidagi 28-son BHXS (IAS)...", deb o'z munosabatlarini bildirgan ^[12].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot ishini bajarishda kuzatish, ma'lumotlarni to'plash, umumlashtirish, guruhlash, taqqoslash, mahalliy va xorijiy olimlarning sug'urta faoliyatini takomillashtirish sohasidagi muammolar va ularning yechimlariga bag'ishlangan tadqiqotlari, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarini tatbiq qilish bo'yicha ilmiy takliflari, sug'urtada buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotlarini tartibga soluvchi qonunlar, me'yoriy-huquqiy hujjatlarni o'rganish asosida iqtisodiy munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan xulosa va takliflar shakllantirilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Sug'urta faoliyatini tartibga soluvchi Yevropa Ittifoqi qonunchiligi yagona umumyevropa sug'urta bozorini yaratishga va iste'molchilar huquqlarini himoya qilishga qaratilgan.

4-son MHXS (II bosqich) va tavakkalchilikka asoslangan kapitalga qo'yiladigan talablar Yevropadagi "To'lov qobiliyati II" (Solvency II) ga juda o'xshaydi va bu juda uzoq vaqt davomida ushbu sohaga birinchi marta sezilarli ta'sir ko'rsatadigan buxgalteriya hisobi va tartibga solishda eng muhim o'zgarishlar qatoriga kiradi.

Risksiz va barqaror sug'urta bozorini yaratishning muhim omili sug'urta kompaniyalarining to'lov qobiliyatini ta'minlashdir, chunki faqat to'lovga qodir bo'lgan sug'urta kompaniyasi o'z majburiyatlarini, birinchi navbatda, sug'urta qildiruvchilar oldida o'z vaqtida bajarishi mumkin. Yevropa Ittifoqida sug'urta faoliyatini tartibga soluvchi dastlabki qoidalar 1973-yil 73/239/EEC-sonli Solvency I qobiliyatiga oid direktivada belgilab qo'yilgan. "To'lov qobiliyati II" yo'riqnomasi paydo bo'lgan vaqtdan boshlab, tavakkalchilikni batafsil baholash tizimi ishlab chiqilgan ^[11].

"To'lov qobiliyati II" (Solvency II) ni qabul qilish zarurligini asoslash jarayonida, Yevropa Komissiyasi-ning memorandumini qabul qilindi va unda to'lov qobiliyatiga qo'yiladigan amaldagi talablar eskirganligi asoslab berildi. Chunki amaldagi mezonlar xatarlarga sezgir emasligi, juda ko'p tartibga solish me'yorlari milliy darajada qolayotgani, ular sug'urta kompaniyalari guruhlarini faoliyatini tartibga solishga qodir emasligi isbotlab berilgan.

4-son MHXS sug'urta shartnomalarini tan olishda va axborotni oshkor qilish talablarida muhim yaxshilashlarni keltirib chiqardi, bu sug'urtalovchilarga mahalliy GAAP (umumiy tan olingan buxgalteriya qoidalari) dan foydalanishga imkon berishi, aslida bir xil sug'urta shartnomalari turli emitentlar tomonidan turli xil yo'llar

orqali hisobga olinishi mumkin edi. Natijada, bu holat emitentlarning moliyaviy hisobotlarini taqqoslash imkoniyati deyarli mumkin bo'lmay edi ^[10].

4-MHXS standarti BHXS Kengashi sug'urta shartnomalari bo'yicha o'z loyihasining ikkinchi bosqichini tugallagunga qadar amal qiladi. Xususan, mazkur MHXS quyidagilarni talab etadi:

- sug'urta shartnomalarini sug'urtalovchilar tomonidan hisobga olishga nisbatan cheklangan takomillashtirishlarni.
- sug'urtalovchilarning moliyaviy hisobotlaridagi sug'urta shartnomalaridan yuzaga keladigan summalarni belgilaydigan va tushuntiradigan hamda ushbu moliyaviy hisobotlardan foydalanuvchilarga sug'urta shartnomalari bo'yicha kelgusi pul oqimlarining summasini, muddatini va noaniqligini tushunishda yordam beradigan ma'lumotlar ochib berilishini.

O'zgartirilgan 4-son MHXS quyidagilarga amal qiladi:

- sug'urta tashkiloti tomonidan tuzilgan sug'urta (qayta sug'urta) shartnomalariga (majburiyatlariga);
- unga tegishli bo'lgan qayta sug'urtalash shartnomalariga (aktivlariga);
- ixtiyoriy ishtirok etish huquqlari (majburiyatlari) bilan bog'liq bo'lgan moliyaviy vositalarga ^[11].

4-son MHXS quyidagilarni talab qiladi:

- sug'urta shartnomalarini sug'urtalovchilar tomonidan hisobga olish amaliyotini takomillashtirish;
- sug'urtalovchining moliyaviy hisobotida foydalanuvchilarga sug'urta shartnomalarining pul oqimlari bilan bog'liq bo'lgan ko'lamini, muddatini va noaniqliklarini tushunishni osonlashtiradigan summalarning oshkor etilishi.

Tadbirkorlik subyekti ushbu 4-son MHXS ni quyidagilarga nisbatan qo'llashi lozim:

- u chiqaradigan sug'urta shartnomalari (jumladan, qayta sug'urta shartnomalari) va u egalik qiladigan qayta sug'urta shartnomalari.
- ixtiyoriy ishtirok jihatiga ega bo'lgan va u tomonidan chiqarilgan moliyaviy instrumentlar (35-bandga qarang). 7-son MHXS "Moliyaviy instrumentlar: ma'lumotlarni ochib berish" moliyaviy instrumentlar to'g'risida, jumladan, bunday jihatlarga ega moliyaviy instrumentlar to'g'risida ma'lumotlar ochib berilishini talab etadi.

4-son MHXS "Sug'urta shartnomalari" sug'urta (qayta sug'urta) shartnomalarini hisobga olish bo'yicha yagona xalqaro standartlarni ishlab chiqishning birinchi bosqichidir.

Birinchi bosqichda MHXS qo'mitasining asosiy maqsadi "Sug'urta shartnomasi" tushunchasini va u bilan bog'liq bo'lgan xatarlarni tartibga solish va birlashtirish edi. 15-yildan ortiq 4-son MHXSni ishlab chiqish jarayoni davom etmoqda hamda doimiy takomillashtirilmoqda ^[9].

Standartni tatbiq etish bo'yicha birinchi munozaralar 1997-yilda boshlangan, 2005-yilda 1-bosqich "Sug'urta shartnomalari" kuchga kirgan va 2013-yilda 2-bosqich loyihasi nashr etilgan bo'lib, uning so'nggi versiyasi 2014-yil ikkinchi yarmida chiqarilgan.

4-son MHXSning 2-bosqichi 2018-yil 1-yanvardan kuchga kiritildi va majburiyatlarni baholashda (joriy bozor qiymati/balans qiymati) va sug'urta kompaniyalari axborot tizimlarida sezilarli o'zgarishlarga olib keladi. Shuning uchun sug'urta kompaniyalar yangi talablar bilan ishlashga o'tishi talab etiladi. 2013-yildagi Yevropa Direktivasiga muvofiq, II bosqich 4-son MHXS ning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- mavjud bo'lgan barcha ma'lumotlarni o'zida mujassam etgan bozor ma'lumotlariga mos keladigan joriy qiymat yondashuvidan foydalangan holda sug'urta shartnomasini o'lchash;
- sug'urta shartnomasidan kelib chiqadigan va'da qilingan xizmatlarning o'tkazilishini, ushbu xizmatlar evaziga korxona ushbu xizmatlar evaziga qanday huquqlarga ega bo'lishini kutayotganligini aks ettiruvchi summani aks ettirish va bu xarajatlarni tashkilot ularga yetkazgan holda taqdim etish uchun sug'urta shartnomasi daromadlarini taqdim etish;
- sug'urtalash, qayta sug'urtalash va o'z xohishiga ko'ra ishtirok etish bo'yicha investitsiya shartnomalarini 4-son MHXS ning joriy bosqichida 4-son MHXS ning amaldagi ko'lamiga juda cheklangan o'zgartirishlar kiritgan holda narxlash modelini qo'llashni talab qilish;
- yuqoridagi mezonlar IASB tomonidan 2007-yilda ko'rib chiqilgan va "To'lov qobiliyati II" (Solvency II) uchun asos bo'lib qolgan ishlab chiqarish xarajatlari modelidan farqli o'laroq adolatli ijro xarajatlari modeli sifatida tavsiflangan buxgalteriya modelini yaratadi. Majburiyatlarni bajarishning amaldagi modelida yuqorida qayd etilgan xususiyatlar sug'urta shartnomalarini hisobga olish sug'urtalovchining hisobot kunidagi sug'urta qildiruvchi oldidagi qoldiq huquq va majburiyatlarini amalga oshirishning joriy qiymatini baholashiga asoslanganligini talab qiladi. Sug'urtalovchining o'ziga xos yondashuvi kuzatiladigan bozor ma'lumotlariga muvofiqlikni ta'minlash talablari bilan yumshatiladi ^[11].

"To'lov qobiliyati II" (Solvency II) – bu sug'urta qildiruvchilarning to'lov qobiliyatiga yangi talablarni joriy etishga qaratilgan Yevropa Ittifoqi va Yevropa Parlamenti ko'rsatmalariga asoslangan dastur.

"To'lov qobiliyati II" (Solvency II) asosiy maqsadlari:

- takomillashgan (yaxshilangan) iste'molchilar huquqlarini himoya qilish;

- modernizatsiya qilingan nazorat: nazorat jarayoni sug'urtalovchining tavakkal profilini va uning risklarini boshqarish sifatini baholashga qaratilgan.
- sug'urtalovchilarning xalqaro raqobatbardoshligini oshirish.

Sug'urta sohasidagi MHXS standartlarini va "To'lov qobiliyati II" (Solvency II) izchil tatbiq etishning afzalliklari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- tizim va ma'lumotlar bazasini takomillashtirish zarurligini minimallashtirish;
- moliyaviy va aktuar bo'limlarning xarajatlarini kamaytirish va samaradorligini oshirish;
- sug'urta sohasida MHXSning yangi talablarini bajarishga tayyorligini ta'minlash;
- modellashirish va ma'lumotlarni boshqarish jarayonlari uchun operatsion xarajatlarni kamaytirish va natijada investorlar bilan munosabatlarni yaxshilash.

Keng qamrovli yondashuv bilan oldindan rejalashtirish har ikkala standartning muvaffaqiyatli bajarilishini ta'minlash maqsadida hech bo'lmaganda barqaror va iqtisodiy jihatdan samarali jarayonni yangi talablarga to'liq mos kelishiga imkon beradigan moliyaviy hisobot va korxona tavakkalchiligini ta'minlash uchun juda muhimdir.

Sug'urta kompaniyalari uchun investorlarning taqdim etgan da'volari birdan muammo manbaiga aylanishi ehtimoli katta. Shuning uchun ularni hal qilishga tayyorgarlik ko'rish kompaniyalarga raqobatbardosh ustunlikni taqdim etishi mumkin. Masalan, kompaniyalar "To'lov qobiliyati II" (Solvency II) standartiga muvofiq ma'lumotlarni nashr etishganidan so'ng, investorlar o'zlarining qarorlariga asosanib, "To'lov qobiliyati II" (Solvency II) ko'rsatkichlarini to'g'rilash orqali natijalarni yangi MHXSga muvofiq qayta tiklashlari mumkin. Amalga oshiriladigan joriy jadvallar tashkilotlarga MHXS bo'yicha yangi sug'urta talablarini muddatidan oldin amalga oshirish imkoniyatlarini ko'rib chiqishga vaqt beradi. Investorlarga daromad va kapital bo'yicha yangi istiqbolni belgilash uchun sug'urta kompaniyalari bir vaqtning o'zida hisobotlarni (Solvency II va 4-son MHXS "Sug'urta shartnomasi" bo'yicha) nashr etishni rejalashtirishlari imkoniyati vujudga keladi.

Yevropa ittifoqi uchun Solvency II mezonlari 4-son MHXS quyidagi mezonlarni nazarda tutadi:

- sug'urta shartnomalarini baholash uchun 4-son MHXS faza II va to'lov qobiliyatini o'lchash yondashuvlari;

Ushbu MHXSda sug'urtalovchilar tomonidan buxgalteriya hisobini yuritishning boshqa jihatlari, masalan, sug'urtalovchilar tomonidan egalik qilinadigan moliyaviy aktivlarni va sug'urtalovchilar tomonidan chiqariladigan moliyaviy majburiyatlarni hisobga olinishi ko'rib chiqilmaydi (BHXS 32 "Moliyaviy instrumentlar: taqdim etish", 39-son BHXS "Moliyaviy instrumentlar: tan olish va baholash", 7-son MHXS va 9-son MHXS "Moliyaviy instrumentlar" ga qarang), bundan 45-banddagi o'tish talablarida keltirilganlar mustasno.

Depozit tarkibiy qismni alohida hisobga olishda ayrim sug'urta shartnomalari sug'urta tarkibiy qismni va depozit tarkibiy qismni qamrab oladi. Ayrim holatlarda, sug'urtalovchidan ushbu tarkibiy qismlarni ajratish talab etiladi yoki unga ruxsat etiladi:

- ajratish talab etiladi, agarda quyidagi ikki shartlar qanoatlantirilsa: Sug'urtalovchi depozit tarkibiy qismni (jumladan, har qanday singdirilgan voz kechish opsiolarini) alohida tarzda (ya'ni sug'urta tarkibiy qismni inobatga olmagan holda) baholay oladi.
- sug'urtalovchining hisob siyosatlarini boshqa hollarda undan depozit tarkibiy qismdan yuzaga keladigan barcha majburiyatlarni va huquqlarni tan olishni talab etmaydi.
- ajratishga ruxsat etiladi, ammo talab etilmaydi, agarda sug'urtalovchi depozit tarkibiy qismni (a) 1 qismidagidek alohida tarzda baholay olsa, ammo uning buxgalteriya siyosatlarini undan depozit tarkibiy qismdan yuzaga keladigan barcha majburiyatlarni va huquqlarni tan olishni talab etadi, bunda ushbu huquqlarni va majburiyatlarni baholashda foydalanilgan asosdan qat'i nazar.
- ajratish taqiqlanadi, agarda sug'urtalovchi depozit tarkibiy qismni (a) dagidek alohida tarzda baholay olmasa.

Quyida sug'urtalovchining hisob siyosatlarini undan depozit tarkibiy qismdan yuzaga keladigan barcha majburiyatlarni tan olishni talab etmaydigan holatga misol keltirilgan. Sedent qayta sug'urtalovchidan zararlar uchun qoplashni oladi, ammo shartnoma sedentga qoplashni kelgusi yillarda qayta to'lash majburiyatini yuklaydi. Ushbu majburiyat depozit tarkibiy qismdan yuzaga keladi. Agarda sedentning hisob siyosatlarini yuzaga keladigan majburiyatni tan olmasdan qoplashni daromad sifatida tan olishga boshqa hollarda ruxsat berganda edi, ajratish talab etilgan bo'lar edi.

Shartnomani ajratish uchun, sug'urtalovchi:

- mazkur MHXS ni sug'urta tarkibiy qismga nisbatan qo'llashi lozim.
- MHXS 9 ni depozit tarkibiy qismga nisbatan qo'llashi lozim.

Ba'zi sug'urta shartnomalarida sug'urta va depozit tarkibiy qismlariga ega bo'ladi. Masalan, hayotni sug'urtalash shartnomasi, bu yerda sug'urta hodisasi yuz berganida, sug'urta qildiruvchiga sug'urta mukofoti va ma'lum foiz to'lanadi, chunki hayotni sug'urtalash shartnomalari uzoq muddatga tuziladi. Depozit komponenti bu holda hayotni sug'urtalash shartnomasining kumulyativ xususiyati hisoblanadi.

Boshqacha qilib aytganda, sug'urta shartnomasi oxirida mijoz ma'lum foizli daromad oladi.

Sug'urtalovchi quyidagi ikkita shart bajarilgan taqdirda ushbu ikki komponentni ajratishga majburdir:

- depozitariy komponentini (shu jumladan, oldindan to'lashning derivativini) sug'urta komponentidan alohida o'lchash (baholash) mumkin;
- Hisob siyosati depozit tarkibiy qismidan kelib chiqadigan barcha talablar va majburiyatlarni majburiy aks ettirishni nazarda tutmaydi.

Agar sug'urtalovchi ushbu ikki komponentni ajratishga haqli (majburiy emas), qachonki:

- depozitariy komponentini (shu jumladan, oldindan to'lashning derivativini) sug'urta komponentidan alohida baholash va o'lchash imkoniyati mavjud bo'lsa;
- depozit tarkibiy qismidan kelib chiqadigan barcha talablar va majburiyatlarni, ular qanday aniqlanganidan qat'i nazar, hisob siyosatida majburiy aks ettirishni nazarda tutadi.
- Agar sug'urtalovchi depozit komponentini sug'urta qismidan alohida o'lchash (baholash) imkoniga ega bo'lmasa, alohida hisobga olish taqiqlanadi.

Depozit va sug'urta qismlarini alohida hisobga olish quyidagicha amalga oshiriladi:

- sug'urta komponenti uchun 4-son MHXS qoidalari qo'llaniladi;
- depozit komponenti uchun 39-son MHXS.

39-son MHXS "Moliyaviy vosita (instrument)lar:

- tan olish va baholash" tashkilotlardan quyidagilarni talab qiladi:
- ichki shartnomaviy moliyaviy vositalarni (bundan buyon matnda MVO'X) asosiy shartnomadan ajratish (xijirlash);
- ularni adolatli qiymat bo'yicha o'lchash;
- daromadlar to'g'risidagi hisobotda ushbu o'zgarishlarni aks ettirish.

39-son MHXS sug'urta shartnomasiga kiritilgan MVO'Xlarga taalluqlidir, faqatgina o'rnatilgan MVO'X o'zi sug'urta shartnomasi bo'lgan shartnomalar bundan mustasno.

4-son MHXS umumiy qoidalardan istisno tariqasida, sug'urta qildiruvchilarga belgilangan (options) (yoki belgilangan miqdor va oldindan belgilangan stavka bo'yicha ma'lum foizlar bilan) miqdori bo'yicha sug'urta shartnomasini muddatidan oldin bekor qilish sug'urtalovchining imkoniyatini adolatli qiymatda taqsimlamaslikka yoki o'lchamaslikka imkon beradi. Agar amalga oshirish narxi asosiy majburiyatning balans qiymatidan farq qilsa ham.

Shu bilan birga, agar sug'urta qildiruvchiga sug'urta shartnomasiga kiritilgan options berilsa, shartnoma muddatidan oldin bekor qilingan taqdirda, sug'urta qildiruvchiga moliyaviy o'zgaruvchilarning o'zgarishi bilan bog'liq bo'lgan miqdor to'lanadi (masalan, foizlar stavkasi, tovar narxi, aksiyalar narxi va boshqalar) yoki nomoliyaviy o'zgaruvchiga tegishli bo'lsa, unda 39-son MHXS qoidalari qo'llaniladi.

Ushbu talab sotuvchining optionsiga (yoki naqd to'lov bilan muddatidan oldin bekor qilish optionsiga) ham tegishli bo'lib, uni amalga oshirish mumkin, masalan, agar aksiyalar indeksi ma'lum darajaga yetgan bo'lsa.

Amalga oshirilgan sug'urta majburiyatini ifodalovchi sug'urta mukofoti, agar u (sug'urta to'lovi) kuchga kirgan sug'urta shartnomasiga muvofiq yoki qonun hujjatlarining talablariga muvofiq amalga oshirilgan bo'lsa, tegishli dastlabki hujjatlar mavjud bo'lsa, shuningdek, sug'urta to'lovlarini amalga oshirishda sug'urta tashkilotining xarajatlari sifatida tan olinadi. U holda sug'urta kompaniyasining iqtisodiy foydasi pasayishi kuzatiladi. Sug'urta to'lovlarini xarajat sifatida tan olish vaqti bu sodir bo'lgan sug'urta hodisasi uchun sug'urta aktini imzolashdir.

Sug'urta majburiyatlarining sug'urta portfelining elementi sifatida sug'urtalovchining moliyaviy barqarorligiga ta'sirini aniqlash, auditor tomonidan moliyaviy hisobotlarni tuzishda o'z faoliyatining uzluksizligi farazidan foydalanish qonuniyligini aniqlash orqali amalga oshiriladi. Sug'urta majburiyatlarini miqdoriy va xarajat ko'rsatkichlari asosida sug'urta statistikasi elementlari orqali tahlil qilish maqsadga muvofiqdir. Shu bilan birga, beqiyos ko'rsatkichlardan foydalanish imkoniyatini istisno qilgan holda sug'urta portfelini tabaqalashtirish kerak.

Sug'urtalovchining sug'urta hodisasidan kelib chiqadigan zararni kamaytirish bo'yicha xarajatlarni hisobga olishni tahlil qilib, shuni ta'kidlash kerakki, "Sug'urtalovchilar moliyaviy-xo'jalik faoliyatining buxgalteriya hisobi schyotlar rejasi va undan foydalanish bo'yicha yo'riqnomaga binoan sug'urta tashkilotlari "Hisobot davrida to'g'ridan to'g'ri sug'urta bo'yicha sodir bo'lgan sug'urta hodisalari bo'yicha sug'urta tovonlari" hisob raqamida, sug'urta tashkiloti sug'urta hodisasi yuz berganligi munosabati bilan sug'urta qildiruvchilarga (benefitsifarlarga) sug'urta qoplamalari yoki sug'urta hodisalari sodir bo'lishi munosabati bilan hisobot davrida to'langan sug'urta summalarini, shuningdek, sug'urta qildiruvchining zararlarini kamaytirish maqsadida qilingan xarajatlarni to'lashni aks ettiradi.

Shunday qilib, sug'urta qildiruvchi tomonidan qoplangan zararni kamaytirish uchun sug'urta qildiruvchining xarajatlarni sug'urta to'lovlari tarkibiga kiritish sug'urtalovchining moliyaviy hisobotida yuzaga kelgan zararning haqiqiy qiymatini buzib tasvirini beradi, shuning uchun biz sug'urtalovchini buxgalteriya hisobotining axborot mazmunini oshirish maqsadida "Sug'urtalovchining ko'rsatmasi bilan qilingan sug'urta hodisasining zararlarini kamaytirish yoki sug'urta qildiruvchining sug'urtalovchining ko'rsatmasiga binoan yoki ular zarur bo'lgan taqdirda" hisobvarag'ida aks ettirishni maqsadga muvofiq deb bilamiz.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Sug'urta tashkilotlarida majburiyatlarni o'z vaqtida va aniq hisobda aks ettirishda muayyan muammolarni hal etish buxgalteriya hisobida majburiyatlar o'zgarishini aks ettirishda quyidagilarga rioya qilish lozimligi asoslandi:

- buxgalteriya hisobining birlamchi hujjatlarida xo'jalik muomalalarini to'g'ri aks ettirish;
- moliyaviy hisobotning tushuntirish xatida majburiyatlarning yuzaga kelishi va tugatilishi holatlari, asosiy kreditorlar to'g'risida ma'lumotlarni to'liq berib borish.

Buxgalteriya obyekti sifatida sug'urta majburiyatlari o'z qiymatiga ega, ular taxmin qilinishi kerak. Buxgalter sug'urta hodisasi sodir bo'lganligini tasdiqlovchi unga taqdim etilgan hujjatlar asosida sug'urtalovchining sug'urta hodisasini amalga oshirishi bilan bog'liq zararlarni kamaytirish uchun yetkazilgan zarar va xarajatlar miqdori asosida sug'urta to'lovlari narxini shakllantirishning yakuniy bosqichida sug'urta majburiyatlarining bajarilishini baholashda ishtirok etadi, u (buxgalter) sug'urta da'volari bo'yicha to'lovlarning umumiy miqdorini aniqlaydi.

Sug'urtalovchining sug'urta hodisasidan kelib chiqadigan zararni kamaytirishga sarflanadigan xarajatlari sug'urta to'lovlari emas, chunki ular zararni qoplashni anglatmaydi, balki halokatli sug'urta xatarlarini keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan yig'ma ta'sirning oldini oladi. Shu sababli, ushbu xarajatlarni sug'urta to'lovlari elementi sifatida ko'rib chiqish asossizdir.

Yuqorida qayd etilgan holatlarga e'tiborni qaratish, ularning amal qilinishini ta'minlash sug'urta tashkilotlari faoliyatini samarali yo'lga qo'yishga, majburiyatlar hisob-kitobini to'g'ri hamda o'z vaqtida bajarilishiga xizmat qilib, ularning xo'jalik va moliyaviy faoliyati ko'rsatkichlarini barqarorlashishiga hissa qo'shadi deb hisoblaymiz.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Sug'urta faoliyati to'g'risida"gi Qonuni. Toshkent sh., 2021-yil 23-noyabrda, O'RQ-730-sonli. O'zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobining milliy standartlari. –T.: UzBAMA, 2003..
2. O'zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobining milliy standartlari.–T.: UzBAMA, 2003. –13 b, – 16 b, –23 b.
3. Shokiraliyevich G. I., Erkinjon o'g'li M. U., & Tohirovich Q. N. (2022). Moliyaviy hisobotlarni MHXS bo'yicha transformatsiyasining zarurati, mohiyati va dolzarbligi. barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali, 339-344.
4. O'zbekiston Respublikasi moliya vazirining 2009-yil 19-martdagi "Sug'urta tashkilotlarida moliyaviy hisobot shakllari va ularni to'ldirish bo'yicha qoidalarni tasdiqlash to'g'risida"gi 37-son buyrug'i (O'zR AV tomonidan 20.04.2009 yilda 1945-son bilan ro'yxatdan o'tkazilgan).
5. Антонович Ю.Н., Кизогян Р.А. Финансовая устойчивость страховой организации (на примере ОАО "Страховая компания "Союз").// "Экономика и социум" №6 (19) 2015. с. 329-332. www.iupr.ru.
6. Герасимова Е.Б., Редин Д.В.Финансовый анализ. Управление финансовыми операциями.Учебное пособие / Е.Б. Герасимова, Д.В. Редин. – М : ФОРУМ :ИНФРА-М; 2014.
7. Винникова И.С. Финансовый анализ страховых организациий. Учебное пособие. – Н. Новгород: ВГИПУ, 2017.
8. Rizayev Nurbek Kadirovich "O'zbekistonda buxgalteriya hisobini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish" Maqola. "Tafakkur manzili" ilmiy-publitsistik jurnali.–Toshkent-2023.
9. Сборник отдельных МСФО, ЧАСТЬ 1 выпущенных на 1 января 2015 года. –Ташкент, 2015, –235
10. Сборник отдельных МСФО, ЧАСТЬ 2 выпущенных на 1 января 2015 года(официальный перевод на русский язык Фонда МСФО), –Ташкент, 2015, –257.
11. 4-сон "Суғурта шартномалари" молиявий ҳисоботнинг халқаро стандарти.
12. Ташназаров С.. Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари. Дарслик. – Тошкент., 2019. – 555 б.
13. Тошназаров С. "Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида молиявий ҳисоботнинг назарий ва методологик асосларини такомиллаштириш" мавзусида иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати, –Тошкент.: 2019. – 66 б.
14. Ибрагимов А.К., Каримов А.А., Ризаев Н.К., Имамова Н.М. Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари. – Т.: "MOLIYA", 2018 – 296 б.

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Alfraganus universiteti dotsenti, i.f.f.d. (PhD) Fayziyev Oybek Raximovichning umumiy tahriri ostida nashrga tayyorlandi.

O'zbek tili muharriri: Ulug'bek Eshmuradov

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Rus tili muharriri: Abdimo'min Alikulov, i.f.d., professor

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Bobur Ochilov

2024. Maxsus son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027
Topshirildi: 10.04.2024-yil. Nashrga ruxsat etildi: 19.04.2024-yil.

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va
taraqqiyot” jurnali

O‘zbekiston Respublikasi
Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro‘yxatdan
o‘tkazilgan.